

M. FRIEDMAN'IN "POZİTİF İKTİSAT METODOLOJİSİ" ÜZERİNE

Gülşün Gürkan YAY*

1950'lerden 1970'lere kadar, iktisattaki temel metodolojinin, pozitivism, varsayımsal-tümdengelimcilik (hypothetico-deductivism), Popperci yanlışlamacılık ve enstrümantalizmin bir karışımı olan "Benimsenen Görüş" (Received View) olduğu söylenebilir. Bu görüşe göre, bilimsel faaliyet, test edilebilen tahminler (prediction) üreten teorik modeller kurmaktır. Tahminin doğruluğu ise bir teorinin kabulü için en önemli kriter olmaktadır. Bu görüşte tahmin ile açıklama özdeş faaliyetler olarak düşünülmektedir¹. (Simetri Tezi)

"Benimsenen Görüş"ü iktisatçılar 1950-60'larda Popper'den, daha doğrusu Friedman'ın "Methodology of Positive Economics"ini okuyarak öğrendiler. Makale aldığı tam eleştirilere rağmen iktisatçıların çoğu, kariyerlerinin belli bir evresinde okumuş oldukları konusunda ve iktisat metodolojisi üzerine yazılmış en ünlü deneme olduğu fikrinde anlaşılır². Yazıldığı dönem başlattığı tartışmaların³ yanısıra, yaklaşık otuz yıl sonra iktisatta metod tartışmalarının yeniden alevlendiği günümüzde makale tekrar yeni yorumlar ve tartışmalarla gündemdedir. İlk eleştirilerin çoğu, varsayımların gerçekliği sorunu üzerinde yoğunlaşmaktadır. 1980'lerde ise L. Boland'ın J. Frazer'le birlikte başlattığı tartışma akımı, Friedman'ın metodunu, Enstrümantalizm, K. Popper ve Pozitivizm bağlamında değerlendirmektedir.

Biz bu makalede, iktisat metodolojisi tartışmalarında önemli bir yer tutan varsayımların gerçekliği ve/veya testi sorununa⁴ pek girmeden, Friedman'ın makalesini derli toplu bir şekilde inceleyip, onu 1980'lerde ortaya çıkan yorumları çerçevesinde değerlendirmeyi amaçlıyoruz.

* Dr. Arş. Gör.; Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdarî Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü

1 Cohen (1984: 614-615).

2 Bkz. Blaug (1975: 400) ve Helm (1984: 118).

3 O dönem eleştirenlerin başında F. Rotwein, T. Koopmans, P. Samuelson gibi isimler vardır. Bkz. Boland (1979: 515-520); E. Rotwein (1969); P. Samuelson (1963).

4 Bu konuda dipnot (3) deki kaynakların yanısıra özellikle Musgrave (1981) ve türkçe literatürde Görün (1982) ye bakılabilir.

Friedman herşeyden önce John Nevil Keynes'in yaptığı *Pozitif ve Normatif* Bilim ayrımını iktisata uygulamaktadır. Ona göre, Pozitif iktisat ahlâki değerlerden veya normatif yargılardan bağımsızdır ve "ne olması gerekir" sorusuyla değil, "nedir" sorusuyla ilgilenmektedir⁵. Ancak, pozitif iktisatın sonuçları, normatif sorunlarla ilişkisiz değildir. Hatta, Normatif iktisat (herhangi bir iktisat politikası) — açık veya gizli biçimde — pozitif iktisatın tahminlerine dayanmaktadır⁶. Friedman, iktisatın insan ilişkileriyle ilgili olmasının ve iktisatçının kendisinin araştırdığı konunun bir parçası olmasının objektifliğe ulaşmayı zorlaştırdığını kabul etmekle beraber, bu hususların iktisatın da herhangi bir fizik bilimi gibi "objektif" bir bilim olmasını engellemediğini belirtmektedir. Kısacası, Popper'de olduğu gibi, bilimin metodunun teklifi söz konusudur⁷.

Friedman, "pozitif iktisatın nihai amacının, henüz gözlemlenmemiş olgular hakkında geçerli ve anlamlı tahminler veren bir 'teori' veya 'hipotez' geliştirmek" olduğunu vurgulamaktadır⁸. Ona göre,

"Teori, 'açıklamayı' amaçladığı olguyla ilgili yarattığı tahmin gücüyle yargılanır. Sadece gerçek deliller, teorinin 'doğru' ya da 'yanlış' olup olmadığını, 'kabul edilip' veya 'reddedilebileceğini' gösterebilir... Bir hipotezin geçerliliğinin testi, onun tahminlerinin deneylerle mukayese edilmesiyle mümkün olmaktadır. Tahmin yalanlanırsa hipotez reddedilmekte, yalanlanmamışsa kabul edilmektedir"⁹

Hipotezin geçerli olması, alternatif hipotezler arasından seçilmesi için yeterli bir kriter olmamaktadır. Seçim genellikle keyfi olsa da, 'basitlik' ve 'verimlilik' kriterleri de önemli olmaktadır. Friedman'a göre, "daha basit bir teori, tahmin yapmakta daha az ilk bilgi gerektiren; daha verimli teori ise daha kesin tahminler veren, verdiği tahminlerin alanı daha geniş olan ve araştırmalar için daha fazla ilave yol öneren teoridir"¹⁰.

Ancak hipotezlerin ürettikleri tahminlerle test edilmesinde zorluklar vardır: İlki formel ve totolojik analizlere ihtiyaç duyulmasıdır. İkinci ve daha önemli olan güçlük ise, teorik çalışmada ampirik delilin rolünün yanlış anlaşılmasına yol açmasıdır. Friedman'a göre ampirik delil, sadece iki evrede (hipotezlerin kurulması ve onların geçerliliğinin test edilmesi evreleri) önemlidir¹¹.

Friedman, bir hipotezin (teorinin) varsayımlarının ise onların gerçekte uyumu na bakılmaksızın seçilmesi gerektiğini belirtir. Varsayımlar, teorilerin test edilme yeri değildir:

5 Friedman (1953: 4).

6 Friedman'a göre, "faaliyetlerin olası sonuçlarını öngörebilmemizi sağlayan pozitif bilimsel bilgi, bu faaliyet yolunun arzulanır olup olmadığını belirten normatif yargı için bir öngerekliliktir." Friedman (1977: s. 453).

7 Friedman (1953: 4); Frazer-Boland (1983: 132).

8 Friedman (1953: 7).

9 Friedman (1953: 8).

10 Friedman (1953: 10).

11 Friedman (1953: 1-12).

"Önemli ve anlamlı bir hipotez gerçekliğin eksik (inaccurate) tanımını yapan varsayımlara sahip olacaktır ve genellikle daha anlamlı teori, daha gerçek olmayan (unrealistic) varsayımlara sahiptir... Bir teori, 'açıkladığı' olguyu kuşatan karmaşıklık ve ayrıntılardan, önemli ve ortak elemanları soyutlayabiliyorsa, yani çoğu azla açıklıyorsa önemli olmaktadır¹²"

Sonuç olarak, Friedman'a göre önemli olan soru, teorilerin, varsayımlarının 'realistik' olup olmadığı değil, eldeki amaç için yeterince iyi tahminler verip vermediğidir. Varsayımlar gerçeğe yaklaştıkça kavramların genelliği azalacağından, bir teori daha sınırlı bir kullanıma sahip olacaktır. Varsayımların gerçekliğini fizik bilimlerindeki gibi dolaysız biçimde kontrol etmenin iktisatta olanağı olmadığına göre, iktisatçı da *as if* (sanki) varsayımlarıyla çalışacaktır¹³.

Varsayımların gerçekçi olması önemli olmasa da, varsayımların önemli bazı rolleri vardır: (a) Çoğunlukla, bir teörinin ekonomik bir sunumu ve tanımını sağlarlar (b) Sonuçlarıyla hipotezin dolaylı bir testini sağlarlar (c) Teörünün geçerli olduğu koşulların belirlenmesinde uygun bir araçlardır¹⁴.

II

Yukarıda anahatlarını özetlediğimiz denemenin karışık bir zihinle yazılmış olduğu; uzun, anlaşılması güç ve bazen çelişebilen ifadeler taşıdığı yolunda genellikle bir fikir birliği vardır¹⁵. Teori-hipotez ayrımı, test edilebilirlik, realizm, 'açıklama' gibi kavramların tanımlanışı net değildir. Bu karışıklıkta, Friedman'ın metod konusunda farklı kaynaklardan etkileneşinin rolü vardır.

Friedman'ın, Chicago'da etkin olan ampirizme kesin karşı Knight geleneğinin tamamen tersi bir metoda yöneldiği söylenebilir. Ampirizme yönelmesinde Chicago ve Columbia üniversitelerinde çeşitli hocalarla (Henry Schultz, Harold Hotelling, Poul Douglas) matematiksel iktisat ve istatistik çalışmalarının ve NBER'de Westley Mitchell'le yapılan ampirik araştırmaların¹⁶ kesin etkileri vardır. Bundan başka, 1947'de İsviçre'de Mont Pelerin topluluğunun mitinginde Karl Popper'le tanışması ve bunu izleyen süre içinde onun çalışmalarından etkileneşinin Friedman'ın metodolojik yaklaşımının belirlenmesinde rol oynamıştır¹⁷. Bu etkilenimlerle yazılmış olan denemenin çeşitli yorumlara açık olması kaçınılmazdır.

Son yıllarda Friedman'ın enstrümantalist bir metoda sahip olduğu savı benimsemeye başlandıysa da, Friedman'ın kendisi Boland (1979)'ın bu yorumunu bir yandan doğru olarak kabul ederken, bir yandan da Metodolojik yaklaşımının Karl Popper'le birlikte düşünülmesi gerektiğini vurgulamaktadır¹⁸. Bu vurgu, Boland'ın Frazerle birlikte yaptığı daha sonraki çalışmada (1983) yansımasını bulmakta ve Friedman'ı Popper'e yakınlaştırma çabaları ağır basmaktadır.

12 Friedman (1953: 14).

13 Friedman (1953: 18-21).

14 Friedman (1953: 23).

15 Caldwell (1980: 368) ve Boland (1979: 513).

16 Reder (1982: 3).

17 Frazer-Boland (1983: 135).

18 Frazer-Boland (1983: 129).

Friedman'ın enstrümantalist olarak vurgulanmasına neden olan iki temel nokta, "pozitif bilimin amacının, olgular hakkında anlamlı ve geçerli tahminler veren teoriler geliştirmek olduğu" ile varsayımların gerçekliğinin önemli olmadığı hususlarıdır. Önemli olan teorilerin varsayımlarının 'realistik' olup olmadığı değil, eldeki amaç için yeterince iyi tahminler verip vermediğidir. Bu ifadelere bakılırsa Friedman, teorilerin doğru veya yanlış olmasının önemli olmadığı; sadece alet olması gerektiği savına dayanan Enstrümantalizme yakın kabul edilebilir. Fakat makalede bu ifadeler, ayrıntısız ve kesin ifadeler değildir. Sözü ettiğimiz her iki husus da, aynı zamanda makalenin en muğlak ifadeleridir.

Bir kere, Friedman yukarıda da alıntı yapmış olduğumuz gibi, teorilerin tahminlerinin gerçeklerle sınıp kabul veya reddedilmesinden söz etmektedir. Teorilerin doğruluğu veya yanlışlığı konusunda belirsizlik olmakla beraber, daha çok doğrulamaya yatkındır¹⁹. Dolayısıyla teorilerin doğruluğu önemsiz değildir.

İkincisi, varsayımların gerçekliği/testi konusu da çok açık değildir. Friedman bir taraftan "bir teorinin, varsayımları ne kadar gerçekten uzak olursa o kadar önemli olduğunu", teorilerin varsayımlarının gerçekliğiyle testedilmeyeceğini söylerken; öte yandan, varsayımların önemli olduğu üç noktayı belirtmekte ve onların "sonuçlarıyla teorinin dolaylı bir testini sağladığını" belirtmektedir. Hatta "varsayımlar hipotezin sonucu (implication) olarak kabul edildiği sürece, bir hipotezin varsayımı hipotezin kabul edilebilirliği konusunda dolaylı delil olarak kullanılabilir" denilmektedir²⁰. Dolayısıyla, teorinin varsayımlarının gerçekliğinin önemsiz olduğu iddia edilmemekte, ortaya bir çelişki çıkmaktadır.

Üçüncüsü, Friedman teorilerin tahmin yapabilme gücünü vurgulamakla beraber, bazen "açıklama"dan da söz etmektedir: "Teori, 'açıklama'yı amaçladığı olguya ilgili yarattığı tahmin gücüyle değerlendirilir" ifadesinde tırnak içindeki açıklama ile neyin amaçlandığı konusunda açıklık getirmemektedir²¹.

Son olarak, teorilerin seçim kriteri olarak tahmin gücü belirtilmekle beraber, 'basitlik' ve 'verimlilik' kriterleri de vurgulanmaktadır²².

Yukarıda belirtilen nüansların ayırımına varmak, belki temelde Friedman'ın metodunun enstrümantalizm olduğu savını çürütmez; ama en azından basit bir enstrümantalizmden daha karmaşık bir görüşün varlığını belirtmeye yarar. Aynı zamanda onun metodunun pozitivist yanlarını da gösterir.

Teorinin tahminlerinin gerçekle sınıp test edilmesinde doğrulamaya yatkınlığının yanısıra, teori-gözlem (analitik-sentetik) ayırımı, teorik kavramların ampirik ifadelere indirgenebilme olasılığı ve açıklamadan çok tahmine önem vermesi Friedman'ın Pozitivist (Popper'in ifadesiyle Konvensiyonalist) yanlarını belirtmektedir²³.

Ancak Friedman, Pozitivistler gibi Tümevarım sorunuyla uğraşmamaktadır. Üzerinde çok fazla durmamakla beraber, "teorilerin olayları algılamaya yolu olduğunu" ve "bir teori olmadan olayların algılanamayacağını" belirtmektedir²⁴. Bu,

19 Boland (1979: 511).

20 Friedman (1953: 28).

21 Lachlan-Swales (1982: 27).

22 Caldwell (1982: 182).

23 Helm (1984: 122).

24 Friedman (1953: 34).

Friedman'ın Popper'e yakın olduğu bir yandır. Öte yandan, Friedman'ın "Bir teori, 'açıkladığı' olguyu kuşatan karmaşıklık ve ayrıntılardan önemli ve ortak elemanları soyutlayabiliyorsa, yani çoğu azla açıklıyorsa önemli olmaktadır" ifadesi Popper'in "bir önerme nekadar çok bilgi vericiyse yanlışlığının ortaya çıkabileceği yollar o kadar çoktur" ve "bilimsel bir teori, olabilecek herşeyi açıklayan teori değildir; tersine böyle bir teori olması olanaklı pek çok şeyi olmazlar"²⁵ ifadeleriyle uyumlu görünmektedir. Yine Friedman'ın "Gerçeklere dayanan deneyler, hiç bir zaman bir hipotezi kanıtlamazlar, yalnızca onun doğru olmadığını gösterebilirler, biraz gevşek bir biçimde bir hipotezin deneylerle 'doğrulandığını' söylediğimizde kastettiğimiz budur"²⁶ ifadesi yanlışlanabilirliği en açık belirttiği ifadesidir. Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi, burada da doğrulama/yanlışlama arasında bir kararsızlık (belirsizlik) sezilmektedir; belki de iki kriter arasında çok fazla fark görülmemektedir.

Bilimin ilerlemesi yoluna bakışlarında da benzerlik vardır: Friedman'a göre "pozitif iktisatın ilerlemesi, mevcut teorilerin tahminlerinin test edilmesi kadar, alternatif teorilerin kurulmasına bağlıdır"²⁷. Alternatif teoriler arasında yeterince iyi tahminler veren teori daha 'realistik' teori olmaktadır. Burada Friedman bir teoriyle diğer teoriyi gerçeklik karşısındaki performansına göre karşılaştırmaktadır.

Ancak bu benzerlikler, Popper'le Friedman'ın temel sorunsallarının çok farklı olduğu gerçeğini unutturmamalıdır. Popper, evrensel ve zamansız değerlendirmeleri içeren bir bilim felsefesiyle ilgilenirken; Friedman bilim adamlarını yüzyıllardır uğraştıran felsefik sorunları çözmeye çalışmamakta; pozitif iktisat bilimi ile normatif iktisat ve iktisat sanatını birbiriyle ilişkilendirmeye yönelmektedir. Friedman'a göre, "Herhangi bir politika sonucu, zorunlu olarak sonuçlar hakkında bir tahmine dayanır, bir tahmin de — açık veya kapalı şekilde — pozitif iktisata dayanmalıdır"²⁸. Buna göre, pozitif iktisat, arada bire bir bir ilişki olmasa da, eninde sonunda normatif yargılar (ve iktisat politikaları) için bir öngereklilik olmakta; alternatif teoriler de alternatif tahminler üretmenin aracı olmaktadır. Popper'deki bilimin ilerlemesinin "deneme-yanılma" ve "tahmin ve red" süreci, Friedman'da pratik sosyal sorunları çözmeye sürecine dönüşmektedir.

Friedman'ın bu pragmatik ve ampirist yaklaşımını, Pragmatik Amerikan filozofu John Dewey'in Enstrümantalizmine yakınlaştırmaya yolunda çabalar vardır²⁹; ancak Dewey'de söz konusu olan Ontoloji, epistemoloji gibi sorunların Friedman'da olmadığını ve onun sadece metodolojik bir enstrümantalist olduğunu ileri sürenler de vardır³⁰.

III

Bize göre, Friedman'ın makalesi metodoloji konusunda çok derin felsefik bilgisi olmayan bir iktisatçının, çeşitli metodolojik yaklaşımlardan etkilenecek kale-

25 Magee (1982: 34-40).

26 Friedman (1953: 8-9).

27 Friedman (1953: 42).

28 Friedman (1953: 4).

29 Hirsh-Marchi (1984: 784).

30 Wible (1984); Caldwell (1982: 180).

me aldığı adı üstünde bir denemedir. Bu nedenle de çok çeşitli yoruma açıktır ve yazarının kendisi de yorumlara fazla tepki göstermemektedir. Kısaca deneme, makalemizin başında belirttiğimiz "Received View" (Benimsenen Görüş) ün adeta karmaşık bir özetidir.

Makale, ince ayrıntıları ve belirsizlikleri aykılanarak ve sadece çok bilinen bölümleri dikkate alınarak okunursa, metodunun enstrümantalizm olduğu söylenebilir. Ancak birbiriyle çelişebilen farklı ifadelerin ve ayrıntıların incelenmesi, bu yorumu yaparken biraz daha dikkatli olmayı gerektirmektedir.

Buna göre, Friedman'ın metoduna, teorilerin tahminleriyle normatif iktisat politikaları arasında ilişki kurmaya çalışan, yani somuta çözüm üretmeye yönelik, pozitivist ve Popper'ci öğeler taşıyan pragmatik ve ampirisist bir yaklaşım denilebilir. Bu metod basit (naive) anlamda bir enstrümantalizmi değil, daha karmaşık (sofistike) bir görüşü yansıtmaktadır.

KAYNAKLAR

- Blaug, M., "Kuhn versus Lakatos or Paradigms versus Research Programmes in the History of Economics" *History of Political Economy*, 7(4), 1975, ss. 399-433.
- Blaug, M., *The Methodology of Economics*, London: Cambridge Univ. Press, 1980.
- Boland, L.A., "A Critique of Friedman's Critics", *Journal of Economic Literature*, XVII, June, 1979, ss. 503-522.
- Boland, L.A., "Methodology: Reply" *American Economic Review*, 74(4), 1984, ss. 795-797.
- Caldwell, B., "A Critique of Friedman's Methodological Instrumentalism" *Southern Economic Journal*, 47(2), 1980, ss. 366-374.
- Caldwell, B., *Beyond Positivism: Economic Methodology in the Twentieth Century*, George Allen and Unwin, 1982.
- Frazer, W.J., "Methodology: Reply" *American Economic Review*, 74(4), 1984, ss. 793-794.
- Frazer, W.J. - Boland, L., "An Essay on the Foundations of Friedman's Methodology" *American Economic Review*, March, 1983, ss. 129-144.
- Friedman, M., "The Methodology of Positive Economics" *Essays in Positive Economics* içinde, Chicago London: Univ. of Chicago Press, 1953.
- Friedman, M., "Nobel Lecture: Inflation and Unemployment" *Journal of Political Economy*, 85(3), 1977, ss. 451-472.
- Görün, F., "M. Friedman ve İktisatta Varsayım Sorunu" *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 9(3-4), 1982, ss. 427-443.
- Helm, D., "Predictions and Causes: A Comparison of Friedman and Hicks on Method" *Oxford Economic Papers*, Supplement, 36, 1984, ss. 118-133.
- Hirsch, A. - Marchi, N., "Methodology: A Comment on Frazer and Boland, I" *American Economic Review*, 74(4), 1984, ss. 782-788.
- Hoover, K.D., "Methodology: A Comment on Frazer and Boland, II" *American Economic Review*, 1984, 74(4), ss. 789-792.

- Lachlan, H.V.-Swales, J.K., "Friedman's Methodology: A Comment" *Journal of Economic Studies*, 9(1), 1982, ss. 19-32.
- Keyder, Ç., "İktisatın Metodları" *İktisatta Kapsam ve Yöntem* içinde Der. Görün, F., ODTÜ, 1979.
- Magee, B., *Karl Popper'in Bilim Felsefesi ve Siyaset Kuramı*, Çev. M. Tuncay, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1982.
- Musgrave, A., "Unreal Assumptions in Economic Theory: the F-twist Untwisted", *Kyklos*, 34(3), 1981, ss. 377-387.
- Reder, M. W., "Chicago Economics: Permanance and Change" *Journal of Economic Literature*, XX, March, 1982, ss. 1-38.
- Rotwein, E., "On the Methodology of Positive Economics" *Quarterly Journal of Economics*, 73(4), 1959, ss. 555-575.
- Samuelson, P., "Methodology of Economics: Discussion" *American Economic Review*, LIII (2), 1963, ss. 231-236.
- Wible, J., "The Instrumentalism of Dewey and Friedman" *Journal of Economics Issues*, XVIII (4), 1984, ss. 1049-1070.